

Ірина Петренко (м. Полтава)

доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки та суспільних наук
Полтавського університету економіки і торгівлі,
відповідальний секретар Полтавської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

Історія унікального українського села Чернечий Яр на Полтавщині

Рец. на: Титаренко Г. *Історія села Чернечий Яр 50-х років ХХ століття*. Біла Церква, ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2021. – 272 с.

Український журналіст, полтавський краєзнавець, лауреат премії імені Петра Ротача з літературного краєзнавства, почесний громадянин козацького містечка Великі Будища Григорій Титаренко – автор більше ста публікацій у газетах і журналах України та США. Упорядник і видавець книг «Іван Стешенко» та «Планетарний голос Андрія Кикотя».

Григорій Титаренко

Григорій Титаренко

ІСТОРИЯ СЕЛА
ЧЕРНЕЧИЙ ЯР
50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Історія села Чернечий Яр 50-х років ХХ століття

11 листопада 2022 року у Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. П. Котляревського відбулася презентація книги полтавського краєзнавця Григорія Титаренка «Історія села Чернечий Яр 50-х років ХХ століття» (Біла Церква, 2021). Автор – залюблений у свій край дослідник, невтомний трудівник, багато років пізнає і вивчає історію свого рідного села Чернечий Яр Полтавського району Полтавської області. На презентацію завітали краєзнавці та митці, серед них – ті, чия доля пов’язана з цим мальовничим селом на Полтавщині.

Книга присвячена 350-річчю першої літописної згадки про Чернечий Яр, а ще – пам’яті Панаса Михайлика, краєзнавця і патріота рідного краю, який мріяв написати історію цього мальовничого села. Крім того, автор зацікавився історією села, коли дізнався, що саме в Чернечому Яру мав маєток перший міністр освіти УНР Іван Стешенко.

Мету цієї книги Григорій Титаренко окреслив на її початку: «Спроба написання тогочасної історії села, іноді з поглядом у віддаленіші роки (де була така можливість), а інколи цей погляд линує і в далеке минуле».

Григорій Титаренко збирав матеріали, проводив краєзнавчі експедиції, осмислював матеріал протягом 8 років.

Книга складається з 17 розділів, деякі з них поділяються на підрозділи, а також містить передмову, список використаних джерел та іменний покажчик.

Автор ніколи не був байдужим до життя своїх земляків, тож народження цієї книги закономірне. А поштовхом до написання книги стало те, що від свого товариша Олега Кошлатого, будівельника, педагога Григорій Титаренко дізнався, що існують мапи лісів поблизу Полтави, такі детальні, що там навіть позначені хати, якщо серед лісів лежить село. Ці мапи 50-х років ХХ ст. були засекречені, та й сьогодні широкому загалу недоступні. Олег Кошлатий поділився з товаришем мапою Чернечого Яру.

Ідентифікувати всі хати і згадати тих, хто в них мешкав, краєзнавцеві допомогли земляки, яких Григорій Титаренко з вдячністю назвав у передмові. Став у пригоді й архів Великобудичанської сільської ради.

Пронумерувавши хати на мапі, Григорій Титаренко створив інформативно насичений розділ «Кожна хата Чернечого Яру». Описав 399 хат: хто жив, роки народження, як на долі мешканців позначилася Друга світова, а де автор міг розповісти щось цікаве про ту родину, то додавав такі відомості.

Наприклад, цікавий запис про хату 103: «Хата, яку збудував 1939 року як тимчасове житло мій дід Григорій Петрович Титаренко. Поряд ліс. Можливо, тому німці побоялися її палити. Народився Григорій Петрович 1900 р. На війну пішов 27.09.1943 р. Пропав безвісти. Жила в хаті вдова (моя бабуся по батькові) Титаренко Віра Харлампіївна (нар. у лютому 1899 р.). Вона пояснювала казковий порятунок хати від німців тим, що її знайома – черниця стояла на вулиці з іконою, молилася і спинила руку паліїв. Віра Харлампіївна мала сина Титаренка Володимира Григоровича (народилася у серпні 1926 р.) і двох доньок: Титаренко Катерину Григорівну (народилася у травні 1931 р.) і Титаренко Марусю Григорівну (народилася у квітні 1936 р.). У 50-ті роки в хаті, крім Віри Харлампіївни, жив мій батько з моєю

мамою Титаренко Вірою Іванівною (з роду Іванченків, 21.01.1928 р. н.) У 1949 р. народився я – найстарший, мій брат Олексій – 1951 р. і пізніше, у 1958 р., сестра Валентина. Батько пішов на війну у листопаді 1943 р.» (С. 29–30).

Ось позиція 129: «Тарасова хата. Колись належала Тарасові Лелюку, який поселився після розкуркулення в Западні (поз. 168). Деякий час у цій хаті була школа, а потім сільрада. Вона існувала до 50-х років. Почесним членом своєї сільради селяни Чернечого Яру обрали письменника Пилипа Капельгородського, якого пізніше репресували... [...] Поет Микола Костянтинівич Пойдеменко, нині покійний, свого часу розповідав завучці Великобудичанської школи Ярославі Городницькій, що Капельгородський мав навіть власний будинок у Чернечому Яру» (С. 37).

Григорій Титаренко розповів про хату 263. Тут мешкав у юності Іван Даценко, легендарний льотчик і вождь племені ірокезів на ім'я ТойЩоПройшовКрізьВогонь. Іван Даценко помер у 1980-х роках, і Григорій Титаренко пише: «Деякі канадські українці вважають, що тут не обійшлося без рук московських спецслужб». У ті ж роки пожежа дивовижним чином цілком знищила музей ірокезів, де були матеріали і про їхнього шанованого вождя. «Я мав честь відвезти землю з Чернечого Яру і розвіяти її біля могили вождя. [...] Іван Іванович Даценко став прообразом головного героя художнього фільму Михайла Ілленка «ТойЩоПройшовКрізьВогонь». Молодший брат Івана Василь також воював льотчиком-винищувачем, але йому не пощастило. В одному з перших боїв він загинув. Дарія дожила до старості в с. Степанівці з надією дізнатися правду про свого брата. Мріяла про зустріч або хоч відвезти чернечоярської землі на його могилу. Ми не були знайомі з Дарією Іванівною, хоч вона й була моєю троюрідною сестрою, та останнє її бажання я виконав», – пише Григорій Титаренко (С. 68-69).

Можемо дійти до висновку, що це не простий перелік хат і мешканців, це героїчна і трагічна історія України, віддзеркалена в долях чернечоярців і по крупинці зібрана талановитим сином свого краю, сумлінним краєзнавцем Григорієм Титаренком.

Один із розділів книги присвячено історії Чернечоярського скита і монастиря. А ще – про злочин комуністичних варварів, які на місці монастиря після війни заклали кар’єр для добування піску. «Добуваючи пісок, – пише Григорій Титаренко, – знищили і старий монастирський цвинтар та поховання почесних громадян-жертводавців і меценатів біля храму. Мешканець села Чернечий Яр Григорій Неділько у ті часи працював на самоскиді (вивозив пісок на будівництво дороги Полтава – Зіньків). Бачив він жахливу картину, коли ковшем разом з піском підняли півдесятка черепів і висипали у вантажівку. Перепоховань ніхто не робив. Так і вклали кістки під асфальт на трасі між Чернечим Яром і Диканькою. Хоч вір, хоч не вір у містику, але саме на цьому місці стається багато ДТП. Деякий час там навіть стояв шляховий щит із написом: «Особливо небезпечний аварійний відрізок дороги». Потім його зняли» (С. 103).

Три розділи книги присвячені найтяжчим періодам у житті чернечоярців і всіх українців – «Голодомор у селі», «Репресовані і реабілітовані чернечоярці», «Село Чернечий Яр у Другу світову війну» (містить підрозділ «Гітлер у Чернечому Яру»).

Книга прекрасно проілюстрована. Григорій Титаренко вмістив у ній унікальні світлини. Наприклад, світлину Віталія Сегеди 2021 року – вид з висоти пташиного польоту на Яр, Стовпниківку і Гору. Чого варте фото картини 1910 року пензля Михайла Беркоса (1861-1919), де зображена Чернечоярська церква. На жаль, під час Революції Гідності її з Національного художнього музею було викрадено і її сліди зникли.

Розділ «Світлини Чернечого Яру» захоплює уяву читача. І хочеться закликати всіх: фотографуйте чарівні краєвиди своєї малої батьківщини, рідні села, земляків своїх, робіть підписи до кожної світлини з точною датою, а потім передавайте їх у місцеві музеї, архіви. Пишіть історію своїх сіл і міст, проводьте краєзнавчі розвідки і експедиції, зберігайте історичну пам’ять!!!

Збереглися два культові предмети, які належали Чернечоярському монастиреві, і їх зображення є в книзі – це ікона Божої Матері,

яку реставрував історик образотворчого мистецтва полтавець Кім Скалацький (за його словами, це робота невідомого художника кінця XVIII – початку XIX ст., для створення якої слугував західноєвропейський зразок), а також Біблія 1751 року видання – друге друковане видання Біблії в Росії.

Не можна відірвати погляду від розділу «Артефакти, знайдені на місці, де був Чернечоярський монастир». Полтавський художник Іван Новобранець, понад два десятиліття мешкаючи у Чернечому Яру, назбирав цих речей стільки, що вони заповнили цілу кімнату в його помешканні. Миски й полумиски, глечики, чарки, кухлі, макітри, пляшки, намисто, дитячі іграшки віком 100-400 років валять зір і породжують у душі почуття вдячності збирачеві, який усе це зберіг для нащадків. Автор книги, Григорій Титаренко, теж зберігає предмети з монастиря – барокову кахлю середини XVIII століття, горнятка, кухлики, глечики й інший посуд минулих століть. Світлини цих знахідок вміщено в книзі.

У розділі «Чернечий яр в образотворчому мистецтві» вміщено репродукції картин семи художників, які малювали краєвиди цього чарівного села: Михайла Беркоса, Івана Новобранця, Євгена Курбали, Ігоря Каюріна, Віктора Трохимця-Мілютіна, Петра Гуменюка, Юлії Петушинської. Різні за стилем, ці картини схожі тим, що всі народжені з любові митців до краси цього куточка України і зачаровують глядача, кличуть відвідати Чернечий Яр і самому походити тими мальовничими луками і крутими узгірками, берегами Ворскли і лісами.

Число сім виявилось магічним для Григорія Титаренка: окрім семи художників, які малювали його рідне село, у розділі «Чернечий Яр і красне письменство» згадані сім письменників, життя або творчість яких пов’язана з ним.

Найбільша стаття присвячена письменникові Василеві Короліву-Старому (1879–1943), рідний дядько якого Яків Королів служив парохом у чернечоярській Преображенській церкві. Василь юнаком часто провідував дядька, дуже любив Чернечий Яр, спогади про це село є у романах «Чмелик» і «Згадки про мою

смерть», і дещо Григорій Титаренко цитує у своїй книзі.

Перший міністр освіти УНР, поет, митець Іван Стешенко написав у Чернечому Яру 12 липня 1916 року вірш «Тут ясно все...», де протиставляє неймовірну красу природи Полтавського краю безумству людей, які убивають одне одного на війні. На жаль, хата Івана Стешенка не збереглася, а льох ще можна побачити і нині.

Микола Пойдеменко, поет-пісняр, автор гімну «Над Полтавським краєм білі голуби...», створив пісню-баладу про Чернечий Яр, присвячену Іванові Даценку (ТомуХтоПройшовКрізьВогонь).

Згадані в розділі про красне письменство Пилип Капельгородський, письменник Олександр Дігтяр, який до війни вчителював у Чернечому Яру, американський письменник і журналіст Альберт Ріс Вільямс, який 1924 року тимчасово мешкав у цьому селі.

Безперечно, всіх читачів зацікавить розділ «Чи відвідав Тарас Григорович Шевченко Чернечоярські землі у 1845 році?». Григорій Титаренко висловлює припущення, що Тарас Шевченко, який студіював літопис Самійла Величка і 1845 року багато подорожував Полтавщиною, міг відвідати Сербине поле.

У Чернечому Яру зняли три фільми – «Вони йшли на схід» (1962 р.), «Соняшники» (1969 р.) і «Пригоди на хутірці біля Диканьки» (2008 р.). До всіх трьох фільмів потрапили одні й ті ж краєвиди – вид з гори Високе на заплаву річки і Лису гору. Про ці фільми та про роботу в Чернечому Яру кінорежисера Михайла Ілленка розповідається в розділі «Чернечий Яр у кінематографі».

Чимало цікавого відкриє для себе читач у розділах про гідроніми Чернечого Яру, народні звичаї, місцеві прислів'я, приказки.

Надзвичайно цікавий розділ присвячено етнографічним замальовкам, який містить світлина до таких підрозділів, як «Такими очима дивилися на світ чернечоярські хати», «Ворота, паркани, перелази», «Чернечоярські старожитності».

Окрему цікавість становить розділ «Чернечоярський діалектно-тлумачний словник». Який містить понад 70 слів, притаманних даній місцевості, Знайомлячись із ним, захоплюєшся колоритністю і милозвучністю нашої української мови.

Іменний покажчик рецензованої праці налічує 2100 прізвищ. Вкладено в книгу мапу Чернечого Яру 50-х років, у якій позначено кутки Чернечого Яру.

Отже, краєзнавець Григорій Титаренко написав важливу науково-популярну працю. Книга легко читається, інформацію подано доступно і цікаво для найширшого кола читачів різного віку: школярів, студентів, пересічних громадян, науковців, педагогів та небайдужих до власної історії земляків.

Насамкінець бажаємо невтомному дослідникові, зберігачеві народної пам'яті Григорію Титаренку натхнення, світлого творчого шляху і гарних зустрічей на ньому!

Григорій Титаренко формує реєстр вихідців із с. Чернечий Яр. Автор звертається до читачів відгукнутися, якщо ви чи ваші родичі причетні до чернечоярської землі (Григорій Титаренко, моб. тел.: + 38 099 965 36 59, e-mail titarenko194901@gmail.com).